

Textversion av Feeding your mind avsnitt 20: Lantbrukets logik

Medverkande: Ylva Carlqvist Warnborg (intervjuare), Camilla Eriksson (tidigare forskare vid SLU, numera vid Totalförsvarets forskningsinstitut), samt Kristina Marquardt och Brian Kuns (båda forskare vid Institutionen för stad och land; Avdelningen för landsbygdsutveckling, SLU).

YCW: Det svenska lantbruket är fullt av utmaningar. Lantbruket ska ge oss mat; helst nyttig och god och näringsrik och närproducerad. Lantbruket ska helst förse oss med *mer* mat också, så att vi blir mer självförsörjande, och mindre sårbara i händelse av kris. Och det ska också helst ske utan alltför mycket miljö- och klimatpåverkan; lantbruket ska helst vara en del av lösningen istället för problemet när man pratar om hot mot biologisk mångfald och klimatförändringarna. Så den som satsar på lantbruk idag verkar onekligen behöva en stark inre drivkraft för att vilja och våga och orka satsa på en bransch som är i händerna på väder och vind, politiska beslut och konsumenternas val. Så hur tänker och funkar en svensk lantbrukare idag? I Feeding your mind från SLU Future Food handlar det den här gången om en ny studie om lantbrukets logik.

Camilla Eriksson: Vi utgår väldigt mycket från gården och lantbrukarens egen drivkraft, så att säga.

YCW: Drivkrafterna är väldigt olika, och leder också till väldigt olika sätt att producera mat.

Kristina Marquardt: Vi behöver nog tänka att vi behöver alla dom här.

YCW: Men vem vågar, och vem har råd att satsa på att bli lantbrukare idag och i framtiden?

Brian Kuns: Kommer det vara så att vi inte har familjejordbruk i framtiden, utan bolag?

YCW: Ja, hur ska vi förstå svenska bönders drivkrafter och visioner; varför enskilda gårdars produktionssystem ser ut som dom gör? Alla de gårdar som tillsammans blir det svenska lantbruket. Den studie vi ska prata om här har frågat lantbrukarna själva, och den är gjord av SLU-forskarna Kristina Marquardt och Brian Kuns och Camilla Eriksson, som tidigare var på SLU men som nu finns på Totalförsvarets forskningsinstitut... Hej!

Kristina: Hej!

Brian: Hallå!

Camilla: Hej!

YCW: Camilla, vad skulle du säga, vad är det just nu i vår omvärld som gör att det känns extra angeläget att på djupet mer försöka förstå lantbrukets logik, varför man som bonde väljer det ena eller det andra produktionssättet?

Camilla: Ja, var ska man börja? Det är ju en jättestor fråga! Man skulle väl kunna nämna bara klimatförändringarna, som uppenbart är en viktig faktor i det hela, där vi inte riktigt vet vilken påverkan det kommer att få på den globala livsmedelsproduktionen och den svenska. Sedan har vi också kanske de frågorna som jag jobbar med och som har varit väldigt mycket på tapeten de senaste åren och som handlar just om att den säkerhetspolitiska situationen ses som försämrad idag jämfört med för kanske tio år sedan. Där man ser en ökad oro för olika typer av attacker mot Europa och mot Sverige. Så det är också någonting som man måste planera för, och vi lever just nu i en global pandemi som på olika sätt har påverkat livsmedelsförsörjningen. Kanske inte i första hand i Sverige men i andra länder. Så det finns ganska många olika samtidiga, stora globala problem, samtidigt som

jag tror att många lantbrukare står också och tacklas med problem som har att göra med att finansiera olika typer av inköp, att kunna driva sin gård med ”svarta siffror” som man säger, alltså att man får ett positivt resultat och så vidare. Så det finns många utmaningar och mycket som kanske kommer att förändras de närmsta åren för jordbruket.

YCW: Och kanske dessutom utmaningar som vi inte ens idag vet att vi inte vet om att de kommer?

Camilla: Nej, men precis. Och det är väl kanske det svåraste, att försöka vara förberedd på det helt oväntade.

YCW: De här intervjuerna som ni har gjort nu då, var kommer de från?

Kristina: De här intervjuerna är egentligen från två olika studier som Camilla och jag har gjort tillsammans med kollegor, där vi har intervjuat samma bönder om olika frågor. Och i Camillas studie så har man intervjuat lantbrukarna om hur man ser på jordbrukets framtid och hur man har anpassat sig till politiska förändringar och den strukturomvandling vi har sett inom jordbruket... och hur det har påverkat gården och hur man ser på ett generationsskifte. Och det materialet som kommer från min studie, där har vi frågat samma bönder om hur de ser på målkonflikter mellan produktion och miljömål, hur man tänker runt och eventuellt planerar för ekosystemtjänster på sin gård, vilka delar av gården som man ser som speciellt viktiga för att upprätthålla en bra produktion på gården i ett framtidsperspektiv.

Camilla: Vi satt och pratade om det här materialet och andra projekt som vi varit med i och upplevde att det saknades en slags diskussion om jordbruket och jordbrukets utveckling och drivkrafter utifrån lantbrukarnas perspektiv. Där vi ändå tyckte oss se att det finns lantbrukare som trots att de på ytan kanske ser ut att ha väldigt mycket gemensamt eller vara likadana och sätts i samma fack av oss konsumenter – som ekologiska lantbrukare till exempel – i praktiken kan vara väldigt olika. Och att en slags logik för jordbruket som tar sin utgångspunkt i hur lantbrukare tänker saknas lite idag, upplevde vi. Och det var det som var vår ambition med den här artikeln.

Kristina: Vi har ju liksom ramat in det här i böndernas brukslogik.

YCW: Camilla, om du ska ge en startbild, hur ser det ut i svenskt lantbruk idag?

Camilla: Ja, det är ju som vi försöker beskriva lite i den här artikeln som vi har skrivit en ganska polariserad bild, där tio procent av dom gårdarna som är störst brukar 50% av alla jordbruksmark i Sverige. Alltså, man har en ganska stor koncentration av jordbruksmarken i stora, produktiva gårdar. Å andra sidan finns det också väldigt många små lantbruk och kanske inte så mycket där emellan. Lantbruksstatistiken ger oss inte riktigt alla svar på hur en genomsnittlig, eller olika typer av gårdar faktiskt ser ut, på grund av att en väldigt stor del av marken, runt hälften ungefär brukar man säga, är arrenderad. Och det gör att det är litet svårt att följa upp; hur ser lantbrukets struktur ut egentligen i Sverige, och vilka av dem som finns med i lantbruksregistret betraktar sig själva som bönder och lever på gården? Det är lite svårt att få en komplett bild av det.

YCW: Ni delar ju in de intervjuade lantbrukarna i tre olika grupper. Kristina – vilka grupper då, och hur tänker de?

Kristina: Ja, vi delade upp bönderna vi intervjuat i tre olika grupper utifrån det som vi har kallat på engelska *vanguards*, och vi har haft lite svårt att översätta det. Men ”spjutspetskompetens”, där man ligger i framkant, skulle man kunna översätta det som. Och då har vi en grupp som vi kallar *production vanguards*, och på svenska skulle vi kanske säga de som är speciellt duktiga och intresserade av att få till en hög produktion på sin gård och som är drivna av att ha en hög avkastning.

De är ofta lite större gårdar, de har anställda och de investerar mycket i maskiner, säljer sin skörd på börsen och så vidare. Sedan har vi en grupp som vi har kallat då *miljö-vanguards*; deras spjutspetskompetens är miljövärd, och det som driver dem är deras engagemang i miljöfrågor. Och de är oftast lite mindre gårdar, de har både växtodling och djur, de tar små ekonomiska risker, de har lite maskininvesteringar och de har gårdar som ligger på marker som inte är så intressanta för de här större producenterna. Lite mer utmarker, lite mer mosaiklandskap. Och sedan har vi en mittemellan-grupp som vi har kallat för förvaltare, *landscape stewards*, som är bönder som har en stark identitet som matproducenter. De beskriver sig, hur de förvaltar mark, som deras familjer har brukat under generationer och en gård som har brukats under lång tid som de vill förvalta. Och de drivs inte av att ha samma intensitet i sitt brukande som de här lite större gårdarna, utan de är mer drivna av det här att få till en balans mellan antalet djur, de marker de har och drivet av familjen – man har inte anställda på samma sätt.

YCW: Men om det är som det ser ut i Sverige idag, med *production vanguards*, storskalighet och fokus på lönsamhet, de som drivs av miljötank och de som framförallt har sin identitet som förvaltare av ett arv att producera mat... om vi tittar ut i jämförbara länder, Brian - ser det ut som här där - eller sticker Sverige ut på nå't sätt? I din forskning har du ju fördjupat dig i produktionssystemen i Ukraina?

Brian Kuns: Sverige sticker inte vad gäller Europa eller Nordamerika, framförallt Mellanvästern i USA. Men däremot, det ser ju väldigt annorlunda ut i Ukraina! Men det jag slogs av när jag började prata med Camilla och Kristina var hur vissa svenska lantbrukare tänkte ungefär på samma sätt som de *managers* och tjänstemän som jag pratat med i ryska och ukrainska bolag. De enorma bolag som driver jordbruk på 50 000, 100 000 hektar eller 200 000 hektar. Jag hade intervjuat olika *managers* i de här bolagen, dels ukrainier och ryssar och det är ju några svenskar som jobbar där, och amerikaner och briter och så där. Och jag bara slogs av hur man resonerade på ett liknande sätt – vissa svenska lantbrukare, som vi kallar i artikeln *production vanguards*. Det var det som fängade mitt intresse.

YCW: Och vad är det för inställning då, som du känner igen?

Brian Kuns: Jo, det var ju att den här kategorin *production vanguards*, pratade väldigt mycket om logistik. I den svenska studien så pratade *production vanguards* om att det krävs viss teknologi för att hålla koll på allting liksom, och att hålla nere kostnaderna. Och det var ju samma sak med de här bolagen också, väldigt mycket betoning på teknologi. De stora bolagen i Östeuropa, de har ju utvecklat väldigt komplicerade digitala system för att hålla koll på allting, och vissa tror att det är *precision agriculture*, men det är ju inte alls *precision agriculture*, det är ju *precision control*.

YCW: Och då ska jag flika in där att *precision agriculture*, precisionsodling, det handlar alltså om att optimera skördarna på ett resurs- och klimatsmart sätt genom att man har koll på och anpassar insatser som gödsling och ogräsbekämpning inom varje fält. Där man använder sensorer på traktorer, drönare, satellitbilder; olika modern teknik för att optimalt nyttja marken på bästa och mest hållbara sätt; ungefär... Medan *precision control* däremot är mer när avancerade tekniska system används för att hålla koll på och bevaka resurserna, lagren och de anställda; till exempel via GPS och bränslemätare där bolagen kan se om traktorer eller skördetröskorna eller bilarna har använts olovligt. Men Kristina, ni delar in svenska lantbrukarna i dom här tre grupper och det blir en sorts mångfald kan man säga, av hur man arbetar och hur man tänker. Mångfald lyfts ju ofta fram som någonting bra, men vad som är *bäst*, det beror ju hela tiden på vem man frågar, då?

Kristina Marquardt: Precis, och det är det vi vill lyfta fram här, att alla de här bönderna har ju tankar runt miljöfrågor, de har tankar runt vad som är ett uthålligt jordbruk och de har tankar om hur de vill

utveckla sin gård, och de funderar väldigt mycket allihop runt hur de ska bibehålla bördigheten i sina jordar. Och det vi vill lyfta fram är att det finns ingen av de här logikerna eller formerna som nödvändigtvis är den sortens jordbruk som vi behöver framöver. Utan vi behöver nog tänka att vi behöver alla de här sorternas jordbruk som kan spela olika roller för samhället i framtiden. Och att vi måste tänka på de olika aspekterna de skulle kunna bidra till i en jordbruksutveckling, där de här små inte bara är ”på väg att bli stora”, utan att de faktiskt kan ha en annan roll i samhället, när vi tänker på framtidens jordbruk. Behovet att vi breddar synen på effektivitet i jordbruket; skulle vi liksom kunna tänka oss de här mer uthålliga systemen i framtiden där vi antingen kombinerar på samma gård matproduktion och att man bidrar till miljön, eller att det sker på olika gårdar. Jordbruket är liksom en del av lösningen också, när vi tänker på vad vi ska göra för att hantera klimatförändringar. Det är inte bara en del av ett problem utan också en del av lösningen där man kan bidra till att hantera klimatförändringar. Och där tänker jag att då måste vi tänka bredare vad som räknas som effektivitet. Det är inte bara avkastning i skördar utan det är en mycket större fråga som handlar om strategiska val i samhället.

YCW: Du lyssnar på en podd från SLU Future Food som handlar om drivkrafter och visioner, vad som får svenska bönder att göra *det* de gör *som* de gör. Forskarna Kristina Marquardt, Camilla Eriksson och Brian Kuns har gjort en studie utifrån djupintervjuer med lantbrukare, och de har funnit att lantbrukarna kan delas in i tre kategorier; *production vanguards* – inget riktigt bra svenskt uttryck för det har de hittat, men alltså bönder som satsar på hög avkastning, storskalighet, som har anställda och mycket och dyr utrustning. Och så de som drivs av *miljötänket* i första hand. De har ofta lite mindre gårdar i mosaiklandskap, kanske inte sådär jättehögavkastande, de har både växtodling och djur och tar ganska små ekonomiska risker, inte så stora investeringar och så. Och så den tredje gruppen, *förvaltarna*, som har sin klara identitet som matproducenter, ofta på gårdar som ärvts i många generationer och som just förvaltas vidare av bönder som försöker hitta en balans mellan djur, marker och egen ork; för det här handlar om familjejordbruk... Och alla de här olika varianterna av jordbruk har sin viktiga roll att fylla i jordbruket, menar ju ni... Men Camilla, om alla olika former behövs då, i någon utsträckning, då måste ju också alla ha förutsättningar att överleva ekonomiskt, hur ser det ut med det?

Camilla Eriksson: Ja, det är ju en utmaning för väldigt många lantbrukare att få ekonomin att gå ihop. Det är lite svårt egentligen att säga vilken av de här grupperna som har det mest problematiskt. Jag tror att många kanske tänker att det är de som är i den här miljögruppen, till exempel de som är väldigt fokuserade på miljövård, som drivs av idéer om jordbruk som inte handlar om avkastning och att fokusera på att man ska få ekonomin att gå runt och helst gå med plus. Men det finns å andra sidan konsumenttrender just nu som stärker den typen av gårdar, ett större intresse bland konsumenter för lokalproducerad mat, ekologiskt producerad mat, mat som har en positiv effekt eller vad man ska säga på miljön och på landskapet... så det är lite svårt att veta vilken av de här tre gårdarna – eller typerna av gårdar – som ”har framtiden för sig”. Samtidigt så ser vi ju en koppling också här, att den här typen av gårdar oftast finns i olika typer av landskap. Man ser ju en tydlig koppling till att man har olika produktionsförutsättningar, samtidigt som det självklart också är en funktion av vad lantbrukare själva vill, vad man har för egna intressen och egna drivkrafter bakom sitt brukande. Och det är nog så som jag ser det fullt möjligt att skapa en god inkomst i alla de här tre kategorierna.

YCW: Men fann ni att lantbrukarna i de olika kategorierna kände sig trygga och nöjda där, eller satt man och funderade ”Borde jag göra på ett annat sätt?”

Camilla Eriksson: Ja, de här kategorierna har vi ju analyserat oss fram till efter att vi gjorde de här intervjuerna, så det är ingenting som vi i sig har diskuterat med de här lantbrukarna. Utan det här är

vad vi tycker oss ha sett i form av mönster i det här intervjumaterialet. Det skulle vara spännande i sig att ha en diskussion med de här bönderna om de här kategorierna och hur de själva ser på det. Men det är ingenting som vi har gjort inom ramen för det här.

Kristina Marquardt: Jag tänker att det flesta har ju en ganska uttalad idé om vad de vill med sin gård. Att man skulle byta drivkraft eller produktionslogik eller vad man ska kalla det, det är väl ett större hopp. Alla i de här grupperna utvecklar ju konstant sina gårdar.

Camilla Eriksson: Precis, och det är kanske lite också vad som är annorlunda med vårt sätt att kategorisera bönderna här, jämfört med många andra studier; att vi utgår väldigt mycket från gården och lantbrukarens egen drivkraft, jämfört med att till exempel fokusera på olika produktionsinriktningar som grisgårdar eller kycklinggårdar, och så vidare.

YCW: Vi lever ju i osäkra tider nu med covid-19-pandemin till exempel, som har visat hur snabbt förutsättningarna för det mesta kan ändras... och de pågående klimatförändringarna som vi väl definitivt inte har kontroll över... och det här sätter ju verkligen ljuset på sårbarhet och självförsörjningsläge – och Camilla, det är väl ett specialfokus för dig, kan man säga?

Camilla Eriksson: Ja, precis.

YCW: Så, i en sådan här osäker värld, för att sprida risker så pratar man ibland om att inte lägga alla ägg i samma korg. Kan man applicera det tänket här så att olika produktionssätt parallellt ger bästa beredskapen, kompletterar varann?

Camilla Eriksson: Ja men precis! Det är ju precis vad vi tror, att det är så. Att om man bara skulle ha en typ av jordbrukssystem eller ett sätt att driva jordbruk på så är jag ganska övertygad om att vi skulle ha en sämre beredskap eller vara sämre på att hantera olika typer av störningar i livsmedelsförsörjningen.

YCW: Men om du tänker hur det verkligen ser ut idag, och det du tänker skulle vara det bästa ur ett beredskapsperspektiv, hur skiljer sig verklighet och idealbild för dig då?

Camilla Eriksson: Ja, i Sverige har vi ju alltid haft olika varianter av beredskapsplaner, i över hundra år faktiskt. Dom här frågorna har funnits på tapeten sedan mellankrigstiden åtminstone. Då har man ju ofta haft ett fokus på att försöka vara självförsörjande, eller göra sig mindre beroende av att handeln ska fungera och att man ska kunna få tag på allting på världsmarknaden. Det handlar ju framförallt om alla insatsvaror till jordbruket, som drivmedel och utsäde och bekämpningsmedel och gödsel, och så vidare. Där är vi inte alls i svenskt jordbruk idag, att vi skulle vara på något sätt självförsörjande i den meningen. Man kan vrida och vända på vad som är bäst ur beredskapsperspektiv också. Det finns inga enkla svar där, vad som gör oss mindre sårbara i olika typer av kriser. Det beror ju också på vad det är för typ av kris som inträffar, så klart.

Kristina: Ja, eftersom hela den här artikeln ju handlar om att tänka på gårdssystem, så just det här med drivmedel är ju faktiskt någonting som väldigt många bönder har diskuterat i våra intervjuer, att man funderar på hur man ska lösa det och man ser det som en del i sitt gårdssystem och man funderar på framtiden, hur man ska tänka runt det, om man kan börja producera sitt eget drivmedel... så det är en fråga som bönderna i allra högsta grad är väldigt medvetna om och tänker runt, hur de i framtiden ska jobba med det på sin gård.

YCW: Brian, det är konkurrens mellan länder och olika odlare, det är förstås den här pandemin som pågår, det är klimathotet, man vet aldrig vad de politiska förutsättningarna ger... eftersom det är så många utmaningar på så många plan, alltså; vem vågar ge sig in i matproduktion?

Brian Kuns: Jaa... antalet lantbrukare sjunker och det är en jättebra fråga. Det är en utmaning och jag vet inte om jag har något bra svar. Och dessutom, jag tittade på statistiken för inte så länge sedan. Om tio-femton år kommer hälften av Sveriges lantbrukare att vara i pensionsåldern, så det är ju en jättestor fråga. Och jag är ju intresserad av frågan om *corporatization*; kommer det kanske att bli så att vi inte har familj jordbruk längre, utan det kommer att vara bolag som driver jordbruk, som vi ser i Östeuropa nu för tiden? Å ena sidan, det är svårt att föreställa sig i Sverige eller i andra länder där familj jordbruk är dominerande, men å andra sidan: antalet lantbrukare sjunker! Camilla, Kristina: är det typ 4000 mjölkgårdar idag i Sverige?

Camilla Eriksson: Ja.

Brian Kuns: Ja, ungefär, eller hur. Och det sjunker! Om trenden fortsätter, jag vet inte, det kanske blir 500, till slut, med stora besättningar. Så då kanske det blir lägligt för ett bolag att kliva in, som har tillgång till kapital för att kunna driva i väldigt stor skala. Jag säger inte att det är en bra utveckling, men det är en utveckling som är viktig att följa. Och det var ju ett förslag för några år sedan, Konkurrensutredningen, och då var det diskussion om att tillåta att bolag skulle kunna äga och driva jordbruk i Sverige, och det var ju motstånd och delvis ramaskri, och det är så att säga inte aktuellt... Om jag kan låna ett passande uttryck av Kristina: hon säger att "kapitalet står och knackar på dörren lite hela tiden", och det kanske blir aktuellt om tio, tjugio år... Så det är ju ett möjligt svar; det är ju bolag med tillgång till kapital som i fortsättningen kan driva jordbruk.

YCW: Men som jordförvärvslagen är formulerad i Sverige nu så är det alltså så att sådana här jättestora bolag som i Ukraina till exempel; dom kan inte vara verksamma i svenskt lantbruk; utan lagen i Sverige har tydligt haft fokus att bevara strukturen med familj jordbruk. Vad säger du, Camilla?

Camilla Eriksson: Jag håller med precis om vad Brian säger. Alltså, frågan om familj jordbrukets framtid har ju varit en fråga som man har stött och blött i europeisk landsbygdsforskning i decennier, om inte i över hundra år! Och än så länge så har ju den här typen av förutsägelser, att familj jordbruk är på väg ut och håller på att dö faktiskt inte infriat!. Dom har inte blivit sanna, utan familj jordbruket finns ju kvar, och man har försökt förklara det på olika sätt. Som till exempel att familj företagare har en tendens att exploatera sig själva och jobba gratis. Det är faktiskt inte alltid ekonomiskt lönsamma gårdar, men man väljer att fortsätta driva sina gårdar i alla fall. Kanske för att man ser det som en livsstil, eller att man har en stark känsla för familjens arv, och så vidare. Men jag tror precis som Brian, att någonstans finns det en ände på den utvecklingen. Nu har ju vi skrivit den här artikeln baserad på intervjuer i Uppland. I de bästa områdena där så ligger priserna kanske på 300 000 kronor per hektar eller någonting sådant. Går man ner i Skåne så ligger markpriserna kanske på runt en halv miljon per hektar! Och då behöver man inte vara matematiker för att räkna ut att liksom ska man försöka etablera sig i det vi kallar "produktionsspecialist-jordbruk" där man kanske äger flera hundra hektar och man kanske dessutom arrenderar ett antal hundra hektar till... Och man använder den senaste tekniken, man köper till stora och dyra maskiner... Kapitalintensiteten i den typen av jordbruk har drivits upp *enormt* de senaste åren och de senaste decennierna, och den trenden är väldigt stark. Och där ser man att det blir väldigt svårt för familj jordbruket som företagsform att klara av den här utvecklingen. Man har också haft, tycker jag, en kanske lite konservativ syn inom jordbruksforskningen. Man tänker sig att det är unga människor, det är unga söner som ska ta över efter sina fäder, det är så det har sett ut traditionellt och historiskt. Men egentligen faller det på sin egen orimlighet att en 20-åring ska ta över ett företag som har ett bundet kapital på hundratal miljoner och en stor omsättning. Så ser det inte ut i andra branscher heller.

YCW: Kristina, vad säger du?

Kristina Marquardt: Jag tänker att i alla de här tre grupperna så ser vi ändå att jordbruket inte räcker som försörjningsinkomst, utan de har andra inkomster. Även de här produktionsspecialisterna då som har stora gårdar behöver komplettera, i de flesta fall, sin inkomst med andra aktiviteter och andra inkomster, helt enkelt. Det ser vi i *alla* grupperna. Antingen om man har flera strängar på sin lyra, har flera olika jobb eller att en partner jobbar utanför gården och drar in pengar. Så att inte ens på de effektivaste gårdarna är det så lätt att överleva som bonde.

YCW: Men vad förlorar vi om familj jordbruken blir färre och färre?

Brian Kuns: Den frågan, det är ju en forskningsfront! Det är ju någonting som vi borde forska om. Det vi har sett i den här studien också; vissa lantbrukare ser som sin roll att det är viktigt att bevara landskapet, och det gör de... så landskapet kanske skulle se annorlunda ut! Man kan också prata om arbetsmarknaden – där är ju färre som jobbar med lantbruk, befolkningen minskar i många landsbygdskommuner... det är frågan lite grand om deras framtid. Jag vet inte om Kristina och Camilla vill lägga till något?

Camilla Eriksson: Jag håller helt med om det som Brian säger, jag skulle bara kort vilja lägga till att den här diskussionen om familj jordbrukets vara eller inte vara, den jackar också in i en diskussion som har vuxit sig allt starkare på senare år, som handlar om makten över marken och rätten till mat. Det finns ju en slags pågående matsuveränitetsrörelser runt om i världen, som kanske inte idag är jättestark i Sverige, men som man tänker sig skulle väckas om den här trenden fortsätter, att familj jordbruket fasas ut och istället tas över av stora bolag. Det handlar ju till syvende och sist lite om vilka som har makten över vår matproduktion, som allt fler idag betraktar nästan som en mänsklig rättighet att man ska ha visst inflytande över. Att inte den här sårbarheten, utsattheten för marknaden och olika typer av stora utmaningar i framtiden ska öka. Jag tror att många av oss konsumenter och medborgare snarare vill ha *mer* inflytande, *mer* makt, *mer* att säga till om än mindre. Och en trend där familj jordbruk ersätts av stora bolag blir bara en situation där vi har mindre inflytande, skulle jag säga.

YCW: Vad ser du då som talar för att familj jordbruken får en starkare position framöver?

Camilla Eriksson: Ja, det skulle ju vara just de här konsumenttrenderna kring att köpa mat som man vet hur den har odlats, vet vem som har odlat den, hur den har kommit till – och att man är beredd att betala ett litet högre pris. Alltså det man ofta kallar för nischmarknader – det finns ju ett tydligt intresse för det idag, men det känns som att det är väldigt långt från en situation där den marknaden fungerar smidigt och bra. Lantbrukare som odlar eller föder upp djur och säljer direkt till konsumenter lider ofta av att det är svårt och krångligt att faktiskt sälja direkt till konsument. Vi har inte riktigt riggade, bra försäljningskanaler för det. Det kan bli ett heltidsjobb i sig, att stå och sälja på olika marknader till konsumenter, och där tror jag det finns jättemycket att göra för att underlätta och hitta olika kanske kooperativa eller andra former av samarbetslösningar.

YCW: Eftersom Sverige är ett EU-land så måste väl EU:s jordbrukspolitik och olika stöd och så påverka oerhört mycket vilka produktionsformer som gynnas?

Camilla: Om man förenklar väldigt mycket skulle jag nog säga att man har sett en pendelrörelse i EU-politiken, från att från 50-talet ha fokuserat på att ha en hög europeisk produktion och fram till ungefär slutet på 90-talet, där man hade en lång serie reformer som snarare handlade om att fokusera på just naturvärden och kulturvärden i jordbruket. Man har på olika sätt försökt bryta kopplingen mellan hur mycket stöd en lantbrukare får och hur mycket man producerar. En liten

framtidspåbud från min sida skulle nog vara att produktion kommer att bli viktigare igen, eller ses som viktigare. Man pratar ju alltmer nu om hotet från klimatförändringar och hotet från de här säkerhetspolitiska osäkerheterna och så vidare. Man har en diskussion just nu i EU om sårbarheter som följer på att vara beroende av import från länder utanför EU. Och alltmer krav ställs på att Europa ska vara självförsörjande i någon mening och att man ska ha en strategi för hur man ska klara av olika typer av störningar. Och det kan jag tänka att den pågående pandemin bara kommer att bidra till den typen av diskussion. Då tänker jag att det är väldigt viktigt att man inte tappar bort det här fokuset som har varit nu på naturvård och kulturvård och den typen av värden, och miljöfrågor i stort, i en sådan tillbakavändning till att fokusera på produktion igen. Att man hittar styrmedel och sätt att gynna jordbrukssystem som kan leverera både och.

YCW: I det här avsnittet av SLU Future Foods podd Feeding your mind pratar vi om lantbrukslogik, de olika drivkrafter och visioner som ligger bakom varför man som enskild lantbrukare väljer att driva sin gård på det sätt man gör; storskaligt eller småskaligt; med vinst och effektivitet i första rummet, alternativt förvaltandet av ett arv som matproducent, eller för att man vill drivas av ett miljötänk. I det här arbetet, studien, intervjuerna med lantbrukarna, kom ni fram till något som verkligen förvånade er som forskare? Fick ni någon aha-upplevelse när ni reflekterade och sammanställde svar och resultat? Vad säger du, Kristina?

Kristina Marquardt: Det som förvånade mig var att vi i alla de här grupperna hittade ekologiska bönder. Både de här storskaliga, produktionsinriktade, de som är förvaltare och de som är väldigt miljöintresserade. För man kan ju få intrycket att den stora debatten mellan bönder skulle vara mellan ekologiska och konventionella, och det upplevde vi väl inte var där frontlinjen i debatten gick mellan bönder – hur ekologiska bönder argumenterade runt de konventionella och vice versa... utan mer om *vilken intensitet* man ska bruka marken med, och vilka insatsmedel som man rättfärdigar i sitt brukande. Där det går åt mer diesel till exempel i det ekologiska versus att använda mer sprutmedel och konstgödsel och så i det konventionella. Frågan var inte så mycket huruvida man var konventionell eller ekologisk när man diskuterade andra system, utan hur intensivt man ska bruka sina marker och hur mycket resurser man ska använda när man gör det. Det tyckte jag var en uppfriskande förflyttning i debatten som rör sig mot det här som vi pratade om innan. Just att diskutera mera *hur* vi brukar än att fastna i vissa specifika aspekter.

YCW: Camilla, vill du lägga till nå't?

Camilla Eriksson: En sak som kanske har överraskat mig lite är en slags hängivenhet får man nog säga, som finns i alla de här kategorierna. Att vara en bonde, att driva en gård... det har setts som självklart för de flesta som vi har intervjuat. Att man ska driva den här gården, och man ska driva den på det sättet som man gör... Att det finns en väldigt stark koppling mellan att man gör drivandet av en gård till sin identitet i någon mening, det ser man är väldigt starkt. Man ser det inte som att "jag driver den här gården så länge det går bra, och börjar det gå dåligt kan jag ta ett jobb i någon annan sektor istället", utan man har en ganska stark känsla och passion för jordbruket, som på många sätt är intressant och rätt fantastisk att se, tycker jag som utomstående. Att det faktiskt är så, att man har en stor omsorg om både mark och miljö och djur, oavsett vilken typ av gård man driver.

Kristina Marquardt: Det man kanske slås av när man intervjuar bönderna är att de är några steg framför oss i det här – i hur man ska tänka framåt, hur de kan utveckla sina gårdar för att hantera ett förändrat klimat kanske, hur man ska hantera bränsle i framtiden... Det pågår ju en hel del experimenterande och testande med att hantera torka, att få in mer växtnäring i växtföljden och så där. Så jag tänker att i det breda samhället så kanske inte den här frågan har mognat, men jag tror att

bland bönder så är den här frågan riktigt mogen... Eller, den pågår, ska man kanske säga – där det är viktigt att bönder är en del av den här diskussionen.

YCW: I den här tvärvetenskapliga studien då så gjordes 20 intervjuer med lantbrukare mellan 23 och 70 år, intervjuerna gjordes under åren 2013 och 2014 i en kvalitativ studie – där man alltså inte intervjuar så många utan lite mer på djupet. Och så har ni också återkommit till några av lantbrukarna och gjort ytterligare fjorton intervjuer – så totalt 34 intervjuer bygger era resultat på. Sammanfattningsvis och avslutningsvis, vad hoppas ni att den som funderar över de här frågorna och läser er artikel ska ta med sig för nya insikter? Om vi börjar med dig Kristina?

Kristina Marquardt: Då är det väl insikten att lyfta lite mer diskussionen till att tänka *hur* vi producerar, mer än bara *vad*.

YCW: Och Camilla?

Camilla Eriksson: Jag håller med. Och kanske också att man faktiskt funderar på hur det är att driva lantbruk och hur en lantbrukare tänker kring de här frågorna och inte fastna i hur man som konsument tänker – att man vill äta vissa saker eller hålla sig till vissa märkningar eller vad det nu kan vara. Att man försöker att se lite bredare på hur det faktiskt är att vara lantbrukare.

YCW: Brian – vad vill du att man ska ha med sig från er artikel?

Brian Kuns: Jag skulle bara lägga till utifrån mitt eget forskningsintresse, att det kanske kommer nya aktörer som bolag, på gott och ont, och att det är viktigt att förstå hur de resonerar kring jordbruk.

YCW: Det kanske är läge att göra någon liknande studie, inte så långt från nu, och se vad som har hänt sedan senast?

Brian Kuns: Absolut!

Camilla Eriksson: Jaa... jag tror att alla håller med dig!

Kristina Marquardt: Vi har ju diskuterat att undersöka just de här frågorna mer, det skulle vara spännande.

YCW: Om man nu vill läsa den här artikeln själv, Kristina, var hittar man den?

Kristina Marquardt: Ja, då är ju den fortfarande inte publicerad, utan den är under granskning hos en vetenskaplig tidskrift. Men så fort den är godkänd och publicerad så kommer det en blänkare i Future Foods nyhetsbrev.

YCW: Ja, och detta sägs då våren 2021; så längre fram i tiden så kommer förstås den här artikeln som beskriver er studie att finnas tillgänglig. Tack till Kristina Marquardt från SLU, Camilla Eriksson från Totalförsvarets Forskningsinstitut och Brian Kuns, också på SLU. Det här var *Feeding your mind* från SLU Future Food, och jag heter Ylva Carlqvist Warnborg.